

Demografske spremembe: potrebne so ključne reforme družbenih (pod)sistemov

Ljudmila Novak
Poslanka Državnega zbora Republike Slovenije
Šubičeva 4
1000 Ljubljana
00 386 (0)1 478 95 52
ljudmila.novak@dz-rs.si

POVZETEK

Demografske spremembe imajo številne implikacije v globalni družbi in posameznih državah. V članku se osredotočamo na glavne izzive, ki jih demografske spremembe prinašajo in na bistvene socialne reforme, kot so pokojninska, zdravstvena (dolgotrajna oskrba), ki lahko odgovorijo nanje tako, da preprečijo veliko škodo v prihodnjih desetletjih.

Ključne besede

Demografska politika, staranje prebivalstva, pokojninska reforma, zdravstvena reforma, reforma trga dela, družinska politika.

1. UVOD

Slovenija se stara. V tem nismo nič drugačni kot druge razvite zahodne družbe. Vendar pa mora vsaka odgovorna politika iskati rešitve za vzdržnost vseh naših družbenih sistemov. Staranje prebivalstva zagotovo pomeni večje stroške za pokojninski in zdravstveni sistem ter sistem dolgotrajne oskrbe. Politika je zato dolžna poiskati rešitve, ki bodo omogočile delovanje teh sistemov tudi v okviru napovedanih in neizogibnih sprememb.

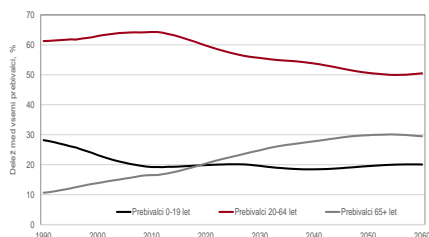
2. DEMOGRAFSKI TRENDI VZBUJAJO SKRIB

Danes (2016) nas v Sloveniji živi nekaj več kot dva milijona. Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije v državi živi 1.181.953 državljanov, starih med 18 in 59 let, in 525.388, ki so stari 60 let in več. Če ocenimo čez palec, bi lahko rekli, da je četrtnina prebivalcev potencialnih upokojencev, polovica prebivalcev potencialno delovno aktivnih državljanov, ostalo pa šolajoča se mladina. Razmerje ni

nič kaj spodbudno, trendi pa so še bolj zaskrbljujoči.

Statistika in demografija sta precej eksaktni znanosti, saj lahko zelo natančno napovesta trende v prihodnosti. Napovedi Statističnega urada Republike Slovenije kažejo, da bomo imeli čez 60 let, to je leta 2076, v Sloveniji 681.791 prebivalcev, ki bodo starejši od 60 let, tistih med 18 in 59 let pa bo 963.559. Če ta dva podatka primerjamo s sedanjimi številkami, lahko ugotovimo, da se bo delež starejšega prebivalstva povečal za 30 % v primerjavi z danes, medtem ko se bo delež potencialno aktivnega prebivalstva zmanjšal za 19 %. Četudi država nemudoma ukrepa z učinkovito demografsko politiko, smo že pozni. Naši družbeni in socialni sistemi, zlasti pokojninski in zdravstveni sistem, takšnih neravnovesij ne morejo vzdržati.

Tabela 1: Delež prebivalcev po starostnih razredih 1990 - 2060

Če poslušate nekatere bolj izpostavljene politike, dobite občutek, da je vse v najlepšem redu in da Slovenija ne potrebuje nobenih prilagoditev. Ti politiki s tem ustvarjajo lažna pričakovanja, ki državi povzročajo dolgoročno škodo. Razmere so alarmantne, vendar ne šele čez 60 let, ampak že danes. Statistični urad napoveduje, da bomo imeli že leta 2026, to je čez deset let, 628.874 državljanov, ki so starejši od 60 let. V desetih letih je to 103.486 starejših oseb več kot danes. Nekaterim so to nepomembna matematična in suhoparna preračunavanja, v resnici pa te številke zgovorno govorijo o izzivih, ki nas čakajo.

Demografski podatki kažejo, da se slovenska družba hitro stara. Hitra rast starejšega prebivalstva se napoveduje prav v prihodnjih desetih letih, potem naj bi se nekoliko umirila in stabilizirala (Tabela 1). Da bo pretres v družbi še večji, je potrebno k staranju prebivalstva v zadnjih letih dodati še odseljevanje mladih. Od izbruha gospodarske in finančne krize Slovenijo letno v povprečju zapusti okrog 15.000 državljanov, polovica teh, ki zapustijo Slovenijo, je mlajših od 35 let. Gre za klasičen beg možganov, ki pa ga zaenkrat še ne občutimo tako intenzivno, saj se v Slovenijo vsako leto priseli približno isto število ljudi, kot se jih iz nje odseli.

3. POTREBNE SO KLJUČNE REFORME

Zaradi specifičnih značilnosti naše države je staranje prebivalstva, in z njim povezani

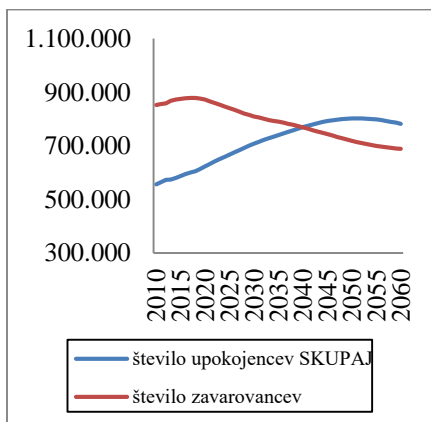
izzivi, v Sloveniji še bolj izraženo ter pereče vprašanje. Po podatkih Statističnega urada RS bo leta 2060 predvidoma skoraj vsak tretji Slovenec star 65 let ali več. V letu 2015 je bila skoraj petina prebivalstva v Sloveniji stara 65 let in več. Med njimi so skoraj tri petine žensk.

Staranje prebivalstva ima velike socialnoekonomske posledice, ki vplivajo na vse vidike življenja družbe, zato Evropska komisija opozarja države članice, da morajo prilagoditi različne sisteme, kot je zdravstveni, pokojninski, sistem dolgotrajne oskrbe, izobraževanja in trg dela. V nadaljevanju izpostavljamo tri prednostna področja, ki so pomembna za medgeneracijsko solidarnost in zagotavljanje kakovostne starosti. S spremembami na področju zdravstvenega varstva in zdravstvenega zavarovanja moramo omogočiti ustrezno zdravljenje in nego ter hkrati ohraniti finančno vzdržnost zdravstvene blagajne. V povezavi s prilagoditvijo sistemov za pokojninsko zavarovanje imajo oziroma bodo imele demografske spremembe tudi velik vpliv na trg dela v Sloveniji.

3.1 Pokojninska reforma

Potrebno je omiliti pritiske na izdatke pokojninske blagajne. Nanje na eni strani vpliva staranje prebivalstva, v Sloveniji pa na finančno nevzdržnost pokojninskega sistema vpliva tudi nizka rodnost. Relativno visoka brezposelnost in slabo stanje gospodarstva le še povečujeta pritiske na pokojninsko blagajno. Zaradi vsega navedenega je slovenski pokojninski sistem eden od najmanj vzdržnih v Evropi. Razlogov za to je več, med njimi pa je glavni ravno demografija. Danes imamo razmerje med zavarovanci in upokojenci približno 1,37 zavarovanca, leta 2060 pa naj bi število upokojencev že preseгло število zavarovancev (Tabela 2).

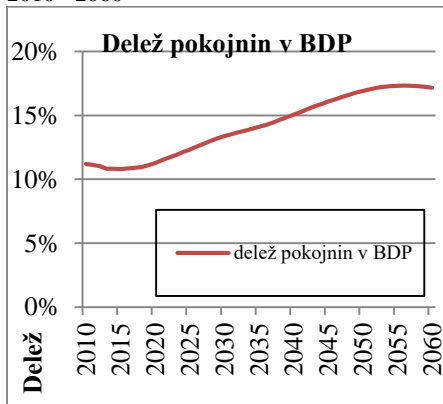
Tabela 2:

Vir: Inštitut za ekonomska raziskovanja

Težava Slovenije je po ocenah strokovnjakov, da tudi gospodarska rast, katere oživljanje se kaže, ne more odpraviti strukturnih neskladij našega pokojninskega sistema.

Tabela 3: Delež pokojnin v BDP 2010 - 2060

Vir: Inštitut za ekonomska raziskovanja

Zaenkrat se ukrepi za vzpostavitev vzdržnega pokojninskega sistema usmerjajo

v zviševanje upokojitvene starosti in nižanje odmernih odstotkov. Ti ukrepi pa so omejeni in se ne dajo prilagajati v nedogled. Delež javnih izdatkov za pokojnine se bo povečeval, hkrati pa tudi proračunska doplačila v pokojninsko blagajno, s katerimi se pokriva razlika med vplačanimi prispevki in izplačanimi pokojninami (Tabela 3).

3.2 Dolgotrajna oskrba

V Sloveniji dolgotrajna oskrba še ni sistemsko urejena, pač pa se zagotavlja v okviru različnih zakonodaj oz. preko ločenih sistemov socialne varnosti (zaščite). Zakon, ki bo urejal to področje, je v pripravi že vrsto let, zadnji osnutek zakona pa je bil po podatkih UMAR v javni razpravi leta 2010. Dolgotrajna oskrba je področje, ki je v velikem porastu in se bo v prihodnosti še dodatno širilo. V UMAR-jevi publikaciji o dolgotrajni oskrbi avtorji izpostavljajo vsaj štiri razloge za nadaljnjo rast:

Prvič, demografske spremembe bodo povečale povpraševanje po storitvah dolgotrajne oskrbe v vseh družbah, torej ne glede na različno hitrost staranja prebivalstva po državah. Drugič, vzporedno s spreminjanjem družbenih modelov, kot sta npr. krčenje družinskih struktur in porast vključevanja žensk na trg delovne sile, bomo verjetno pričali pomanjkanju neformalnih oskrbovalcev, kar bo posledično vplivalo na povpraševanje po plačani oskrbi.

Kot tretji razlog izpostavijo vedno večje bogastvo družb, potrebo ljudi po večji kakovosti in bolj odzivnih ter k uporabniku usmerjenim sistemom socialne zaščite. Četrto, tehnološke rešitve povečujejo možnosti zagotavljanja velikega dela dolgotrajne oskrbe doma, na domu, kar pa posledično zahteva reorganizacijo oskrbe.

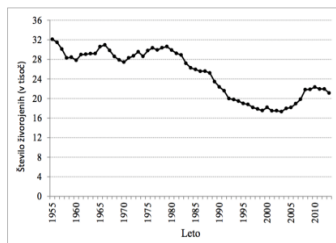
3.3 Dvig rodnosti

Po drugi svetovni vojni se je v Sloveniji vsako leto v povprečju rodilo okrog 30.000 otrok, kar je bila številka, ki je omogočala ohranjanje števila prebivalstva. V začetku osemdesetih se je začel viden trend upadanja. Do osamosvojitve so se generacije

otrok zmanjšale za tretjino, na okoli 20.000. Najslabše je bilo v letih 1998–2004, ko so se generacije gibale okrog 17.000 otrok na leto. Od 2004 se številčnost generacij postopoma zvišuje in je danes nekaj malega nad 20.000 rojenih otrok na leto (Tabela 4). Današnje generacije so še vedno bistveno manjše kot tiste pred tremi desetletji.

Tabela 4: Gibanje števila živorojenih otrok v Sloveniji v obdobju 1955 - 2013

Gibanje števila živorojenih otrok v Sloveniji v obdobju 1955 - 2013

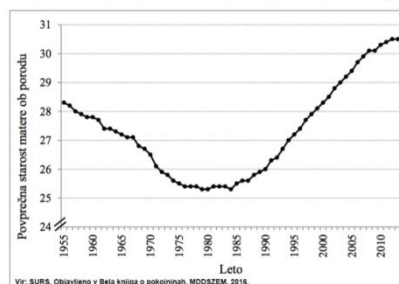

Vir: Statistični urad RS. Objavljeno v Bela knjiga o pokojninah, MDDSZEM, 2016.

Rodnost je ključna za preživetje naroda. V Sloveniji se v zadnjih nekaj letih rodi v povprečju 1,5 otroka na žensko v rodni dobi. Stopnja rodnosti je v Sloveniji pod povprečjem držav EU. Za obnavljanje prebivalstva bi Slovenija potrebovala stopnjo rodnosti, ki bi bila višja kot 2,1. Povprečna starost matere ob rojstvu zadnjega otroka se v zadnjem obdobju giblje okrog 30 let (Tabela 5). Omenjeni podatki govorijo o tem, da se pari odločajo za otroke zelo pozno, posledično pa načrtujejo vse manjše družine. Velikih družin s tremi ali več otroki je vse manj.

Tabela 5: Gibanje povprečne starosti ženske ob porodu v Sloveniji v obdobju 1955 - 2013

Gibanje povprečne starosti ženske ob porodu v Sloveniji v obdobju 1955-2013

Vir: SURS. Objavljeno v Bela knjiga o pokojninah, MDDSZEM, 2016.

V času gospodarske in finančne krize, to je od leta 2008 dalje, se je na leto rodilo več otrok kot v primerljivih letih pred tem. Na videz nenavaden podatek, vendar resničen. Razloge za več otrok v času krize je najverjetneje potrebno iskati v podpornih ukrepih države. Starševska nadomestila oziroma porodniške, subvencionirano varstvo predšolskih otrok in drugi družinski prejemki so zagotovo orodja, ki so se staršem v času krize zdela zanesljivejša kot nepredvidljive službe. Po pogovorih z nekaj mladimi družinami je moja temeljna ugotovitev, da so številni zaradi karijerne poti odlagali načrtovanje družine v prihodnost, ko pa se je ekonomska situacija poslabšala in ko se je večal pritisk v službah, so prioritete spremenili in se odločili za otroke prej, kot bi se sicer, če kariera ne bi bila ogrožena ali prekinjena.

Zgornja ugotovitev bo morda marsikoga napeljala k razmišljanju, da materialno stanje para ni pomembno pri odločanju za otroke. V določenem delu ta teza zagotovo drži. Pri odločitvi za otroke sta ključna vzgoja in okolje, v katerem sta odrasčala zakonca, vsekakor pa ni nepomembno tudi materialno stanje. Ko se mladi pari odločajo za otroke, je seveda velika olajševalna okoliščina, če imajo zagotovljeno stanovanje, varstvo in seveda službo. Če imamo v Sloveniji še vedno enega najboljših sistemov starševskega varstva, pa je država popolnoma odpovedala pri ukrepih, ki bi mladim družinam zagotovili stanovanje. Ne govorim, da bi mladim država podarila stanovanje, govorim pa, da bi država morala

oblikovati mehanizme in vzvode, s katerimi bi si mlade družine lahko privoščile stanovanja.

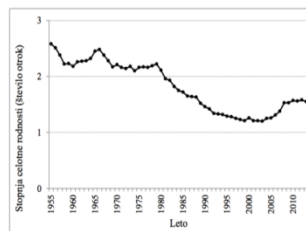
Pri podpornih ukrepih v korist družine je v zadnjem času vse bolj moteče, da je podpora države vezana na vključenost v sistem, ne pa na otroka. O čem govorim? Poglejmo samo primer vrtca. Kot eden izmed pomembnih ukrepov družinske politike je zagotovo zagotovljeno in dostopno varstvo predšolskih otrok. Problem pa nastane pri financiranju, saj država (in občine) prispeva samo za tiste otroke, ki obiskujejo javne in koncesijske vrtce, ne prispeva pa staršem, katerih otroci obiskujejo privatne vrtce ali pa so v varstvu starih staršev. Vse pravice iz naslova družinske politike bi morali vezati na otroka, ne pa na njegovo vključenost v sistem.

Obstoječe podporne sisteme v korist družine je potrebno izboljšati in jih nadgraditi z novimi. Izboljšati je potrebno dostopnost mladih do stanovanj in služb. Najbolj koristno za mlade starše bi bilo povečanje davčnih olajšav na posameznega otroka, kar z drugimi besedami pomeni, da bi si država od plače mladih staršev odrezala manj denarja. Davčna in socialna politika morata biti družini prijazni.

Slovenska družba se stara. Za dolgoročno preživetje naroda potrebujemo višjo rodnost. Če bi želeli, da bi bila rodnost vsaj 2,1 otroka na mater v rodni dobi, kolikor je potrebno zgolj za obnavljanje prebivalstva, potem bi se moralo letno roditi vsaj 30.000 otrok. To je približno 10.000 več kot danes (Tabela 6). Za dvig rodnosti so seveda pomembni podporni sistemi, ki jih država zagotavlja staršem, vsekakor pa ni zanemarljivo število umetnih splavov.

Tabela 6: Gibanje stopnje celotne rodnosti (število otrok, ki jih ena ženska rodi tekom svoje rodne dobe ob rodnosti iz proučevanega leta) v Sloveniji v obdobju 1955 - 2013

Gibanje stopnje celotne rodnosti (število otrok, ki jih ena ženska rodi tekom svoje rodne dobe ob rodnosti iz proučevanega leta) v Sloveniji v obdobju 1955-2013

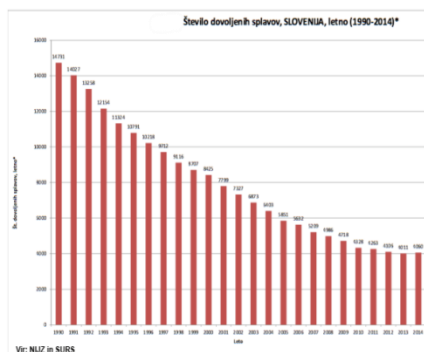

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, 2014. Objavljeno v Bela knjiga o pokojninah, MDDŠZEM, 2016.

Zagovarjamo svetost življenja vse od spočetja do naravne smrti. Življenju oziroma spočetim otrokom slovenska ustava ne priznava pravic od samega spočetja. Ne nameravamo se spuščati v pravne polemike, ki so lahko izrazito ideološko obremenjene, želimo pa kot politiki storiti vse, da bi čim več žensk splav zavrnilo svobodno in ne zato, ker bi jim ga prepovedala država. Naj jasno povemo, da pri vprašanju splava ne vidim rešitve v zakonski prepovedi splava. V naši družbi bodo vedno obstajale ženske, ki se bodo odločale za splav, zato bi bila zakonska prepoved splava zgolj pilatovsko umivanje rok. Ženske bi izvajalce tovrstnih posegov iskale preko naših meja ali morda v nekvalificiranih, nelegalnih in mazaških ordinacijah. Prizadevati si moramo, da ženskam pokažemo drugo možnost.

Po podatkih Nacionalnega inštituta za javno zdravje je bilo samo leta 1990 opravljenih več kot 15.000 dovoljenih umetnih splavov. Do danes se je ta številka ves čas zniževala in je leta 2008 prvič padla pod 5.000 (Tabela 7). Zavedamo se, da je odločitev za splav izjemno travmatična, saj človeku pusti trajne posledice. Z nekoliko bolj trdimi besedami sem želel povedati, da gre v primeru splava za življenje, ki ga nasilno prekinemo, zato moramo vsi skupaj storiti vse, da bi čim več otrok ugledalo luč tega sveta.

Tabela 7: Število dovoljenih splavov, Slovenija, letno (1990 – 2014)

Vprašanje splava je v Sloveniji zelo ideologizirano, zato se je o njem težko racionalno pogovarjati. Vse se velikokrat osredotoči zgolj na klišejski spopad med konservativci, ki splavu nasprotujemo, in liberalnimi feministkami, ki poudarjajo svobodo žensk, da same odločajo o svojem telesu. Pri tovrstnih spopadih se pozablja na pomembne nianse, ki povzročajo bolečino tistim, ki so se za splav odločili. Tem ljudem visokooktanski politični in ustavno-pravni spopadi ne pomagajo, ker s polariziranjem družbe glede tega vprašanja ne rešujemo njihovih travm.

4. VIRI IN LITERATURA

1. Horizon 2020. Health, Demographic Change and Wellbeing.

http://ec.europa.eu/health/ageing/policy/index_sl.htm.

2. Tonin, Matej. 2016. Upanje za Slovenijo. IJEK. Slovenija.
3. Odgovori za prihodnost, program Nove Slovenije, NSi – krščanski demokrati. 2014.
http://nsi.si/wp-content/uploads/2015/01/odgovorZAprihodnost_IN_Programske_izjave.pdf.
4. Letno poročilo Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije. 2014.
<http://www.zpiz.si/cms/?id=2&inf=476>.
5. 2015 Ageing report – EU, Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2013-2060), EUROPEAN ECONOMY 3|2015.
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2015/pdf/ee3_en.pdf.
6. Dolgotrajna oskrba - uporaba mednarodne definicije v Sloveniji, Delovni zvezek št. 2/2014, let. XXIII, Zbirka Delovni zvezki UMAR. Junij 2014.
http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/dz/2014/DZ_02_14p.pdf.